

PSEUDOWETENSCHAP 4: Skeptici versus Gelovers

Ludo Noens

In de wijze waarop de wereld fundamenteel wordt benaderd en beleefd, lijken twee soorten mensen diametraal tegenover elkaar te staan. Laten we die onderscheiden als de rationalisten, hier in de monomane betekenis van skeptici en scientisten, en de gelovers.

Gelovers, maar niet speciaal in religieuze zin. 'Gelovers' zijn stevast geneigd het mysterieuze, magische of mystieke achter verschijnselen te zoeken; de waargenomen natuur wordt eerder ervaren als geworteld in een zinvolle transcendentie dan uitsluitend gestuurd door fysicistische wetmatigheden (want waar komen dié dan vandaan?).

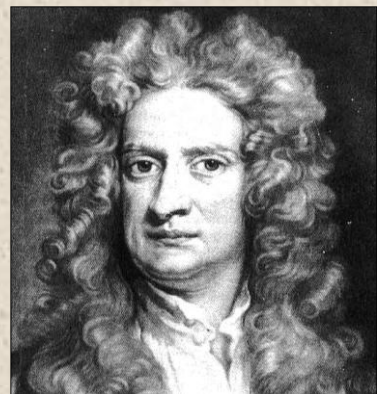
De rationalisten – in de afgesproken betekenis – verzekeren dat de natuurwetenschap de meest gezaghebbende wereldbeschouwing is, daarbij de nodige dedain tonend voor iedere andere kijk op het leven.

Zij gaan ervan uit dat de natuur een externe realiteit vertegenwoordigt; dat er een stoffelijke werkelijkheid bestaat los van de subjectieve waarnemer. De waarnemers registreren die buitenwereld misschien op een fenomenale en intersubjectieve wijze (dus niet *direct*, in de Kantiaanse betekenis), maar dat collectief geregistreerde gehoorzaamt aan redelijke wetten die voor alles en iedereen gelden. Wat in principe niet kan gemeten worden, niet door *iedereen* kan ervaren worden, of waarover men niet tot een algemene eensgezindheid kan komen, bestaat niet.

De menselijke geest – zelf een product van de lukraak ontstane stoffelijke hersenen – kan die geobserveerde realiteit analyseren en in de gemeenschappelijke taal van logica en wiskunde adequaat verklaren, beschrijven of althans representeren. Dit zonder de hulp te moeten inroepen van mystieke of onredelijke krachten.

De natuur volgt mathematische wetten die de mens op het spoor kan komen. Wat vandaag duister en deviant lijkt, zal morgen vast wel rationeel geplaatst kunnen worden via de wetenschappelijke methodes. Het menselijk brein heeft de capaciteit om de natuur stapsgewijs op steeds juistere wijze te interpreteren en de verschijnselen in het universum op een oorzakelijke en logische wijze aan elkaar te relateren. Die bekwaamheid berust op een wisselwerking tussen correcte observatie en aangeboren rationaliteit.

Rationaliteit van een dergelijk gehalte gaat terug tot de Griekse oudheid, maar 17de en 18de-eeuwse denkers als Galilei, Descartes, Kant en Newton, zijn de eigenlijke grondleggers van het methodologisch naturalisme, zonder verwijzing naar bovennatuurlijke elementen. Via het positivisme van de Franse filosoof Auguste Comte maakte dit de weg vrij voor de hedendaagse geïnstitutionaliseerde en geprofessionaliseerde wetenschap.

De meeste Verlichtingsfilosofen en -denkers geloofden weliswaar nog dat God het wereldmechanisme in werking had gebracht (geen vromer mens dan Newton). Maar volgens de Bijbel had Hij de mens naar Zijn beeld geschapen, wat hem/haar ongetwijfeld toeliet de architecturale plannen van de universele ordening te begrijpen. En die plannen leken volgens de ervaring een wiskundige basis te hebben.

SACRALISEREN

De gelovers – in de afgesproken betekenis – onderscheiden zich van de rationalisten niet zozeer door de manier waarop zij denken, maar door de inbreng van hun intuïtie en gevoelens in het interpretatieproces. Er is bij hen de onbewuste neiging om de verschijnselen in de wereld te *sacraliseren*. Wat niet op een causale manier kan verklaard worden of wat om onduidelijke redenen 'begeestering' opwekt, trekt hen in feite meer aan dan wat logisch kan uitgelegd worden.

Gelovers hebben een afkeer van een fysicalistische/kwantitatieve vertolking van de wereld, ontdaan van kwaliteit, betekenis en doel. Eigenlijk willen zij helemaal geen logische verklaring, wat hen aantrekt is de mystieke halo rond de verschijnselen op zich. Zij kiezen meer voor een magische of acausale samenhang van deze verschijnselen.

Volgens hen is een logisch/rationele verklaring van het universum finaal onhoudbaar. Niet alleen in de subatomaire wereld, maar ook op macroniveau zijn er immers al talloze interacties die een directe oorzakelijke relatie ronduit tegenspreken (die de rationalistische wetenschapper volgens hen bewust negeert of ontkent, omdat die niet passen in zijn wereldbeeld).

Hoe kan de wetenschappelijke inkijk op de ultieme realiteit trouwens adequaat zijn, als die inkijk verloopt volgens regels en methodes, vaak door de hardst roependen opgesteld? Het lijkt erop dat een dergelijke benadering maar gradueel verschilt van de religieuze en sektarische.

De gelover onderkent overal de aanwezigheid van het *numineuze*, de onkenbare en onzichtbare gewijde oergrond. Hij/zij benadrukt de organische eenheid der dingen, de samenhang van alle verschijnselen. Eigenlijk is alles één groot onstoffelijk Bewustzijn, dat zich als menselijke geest individueel openbaart via het 'stoffelijk' brein, een soort interface.

De rationalist ontleedt met zijn reductionistische wetenschap de natuur, pluist haar uit tot in de kleinste details en hoopt ten slotte op een logische en coherente reconstructie. Maar er blijken hiaten te zijn in deze systematische constructie.

Wat die zogenaamde 'lastige feiten' betreft, wijzen de wetenschappers naar toekomstige inzichten. De gelover hamert graag op die lacunes, vooral en hardnekkig op deze die de rationalist om mysterieuze redenen zelfs niet schijnt te zien. De gelover zal zaken die indruisen tegen de vast geachte natuurwetten – en die hem juist daarom in vervoering brengen – aan de neus van de rationalist hangen. Maar die zal vaak dat 'vreemdsoortige' niet eens opmerken!

Occulte manifestaties, paranormale verschijnselen, buitenzintuiglijke waarneming, mystieke openbaringen? Ik zie niets van dit alles, zegt de rationalist. De gelover schudt verbijsterd het hoofd; voor hem is het zonneklaar dat deze onvatbare verschijnselen in de wereld aanwezig zijn. Ofwel

heeft hij ze persoonlijk ervaren, ofwel kan hij ze moeiteloos inpassen in zijn wereldbeeld.

Er zijn (vooral de laatste vier decennia) academisch geschoolden opgestaan die deze schijnbaar onverenigbare standpunten proberen te verzoenen. Zij besteden weliswaar aandacht aan zogenaamde paranormale en mystieke verschijnselen, maar verloochenen het 'gezond verstand' niet. Desondanks hebben ook hun goedbedoelde pogingen om open te staan voor genoemde 'lastige' of subjectieve verschijnselen, doorgaans een honend schouderophalen van de skeptici of hardgekookte rationalisten tot gevolg.

Zo stellen we vast dat de monomane rationalist, ondanks zijn beroep op de strikte logica en lippendienst aan de objectiviteit, wel degelijk vaak terugvalt op emotionele en viscerale factoren in zijn afwijzen van de niet-rationele ervaringen van de gelover. De scepticus reageert niet alleen wrevelig omdat hij geconfronteerd wordt met een visie die niet rijmt met de logische denktrant, bovendien schijnt hij ook een gevoelsmatige aversie te hebben tegen alles wat naar het mystieke zweemt. Hij kan er gewoonweg 'niet tegen'.

De onderzoeker J. Waugh beweert dan wel statistisch te hebben aangetoond dat gelovers meer moeite hebben dan skeptici met het wijzigen van hun overtuiging na confrontatie met evidente tegenargumenten, in de praktijk blijken skeptici even onwankelbaar in hún opvattingen.

GÊNANT GEKIBBEL

Doet me denken aan de aansluitende debatten op een (het dient gezegd, vaak ongeïnspireerde) fantastische film, een aantal jaren geleden op het eerste net van RTBF. De discussie ging steevast over een paranormaal fenomeen, waarover voor- en tegenstanders hun mening kwijt konden. Het onderonsje liep geregeld uit op een gênant gekibbel en niet zelden op klinkende ruzie. De emoties laaiden hoog op, zowel bij de skeptici als bij hun minder rationele opponenten.

Bleek duidelijk dat er van objectieve distantie bij geen van beiden sprake was. Van de gelovers verbaast ons dit niet, het is immers bekend dat ze bij hun kijk op de werkelijkheid meer hun subjectieve gevoelens laten spreken dan hun redeneerapparaat. Van de rationalisten of skeptici verwachtten we dit niet zo vlug, we nemen aan dat hun beroep op het 'gezond verstand' hen ietwat nuchterder maakt.

Natuurlijk zijn rationalisten geen gevoelloze wezens (een vooroordeel dat veel gelovers maar al te graag verkondigen), noch kan hun affectieve leven van een oppervlakkiger kwaliteit zijn. Wat we minder verwachten is dat ze bij het verdedigen van hun rationeel standpunt emotionele factoren laten spelen. Vanuit hun positie zou het eenvoudig moeten zijn om met mescherpe argumenten hun tegenstanders voor de ogen van miljoenen televisiekijkers plat te krijgen. Als die logische argumenten toch niet afdoende blijken, probeert de scepticus vaak op een eerder flauwe manier de tegenstander te kleineren door te wijzen op zijn/haar gebrek aan scholing, zijn dromerige constitutie of botweg te insinueren dat hij/zij een ordinaire bedrieger is.

Uiteraard lopen er in het domein van het occulte en paranormale veel charlatans en kromdenkers rond, de dubbelzinnige onvatbaarheid van deze verschijnselen maken het ernaar. Oplichters is het er slechts om te doen wanhopige 'cliënten', op zoek naar verlichting van ondraaglijke problemen, het geld uit de zakken te slaan (paranormale gaven en verschijnselen manifesteren zich in een interfererend veld tussen 'verbeelding' en 'werkelijkheid'; de verschijnselen die zwendelaars teweegbrengen BLIJVEN doorgaans in het vlak van de 'verbeelding').

Veralgemeenen doet echter een objectieve rationalist geen eer aan. De gelover kan evengoed uit de talrijke voorbeelden van fraude, oneerlijke fondsenverdeling of ondeugdelijke/voorbarige conclusies in het wetenschappelijk onderzoek besluiten dat de hele onderneming een gigantische volksmisleiding is.

Het is teleurstellend te moeten vaststellen hoe vaak in het bijzonder de nootire skeptici (die zich niet beperken tot hun rationele wereldbeschouwing, maar bovendien als kruisvaarders ten strijde te trekken tegen gelovers) blijk geven van hekel en hoon. Hun verweer is opvallend stereotiep en beperkt zich in de regel tot woorden als *kritiekloos* en *ongeschoold*.

In feite kunnen de rationalisten ook niets zinnigs tegen de gelovers inbrengen, om de eenvoudige reden dat zij gewoonweg niet begrijpen of voelen waar die lui het eigenlijk over hebben. Alles draait bij gelovers rond intuïtief ervaren, en de wereld op een mystieke of magische wijze interpreteren, daar bedanken de rationalisten voor.

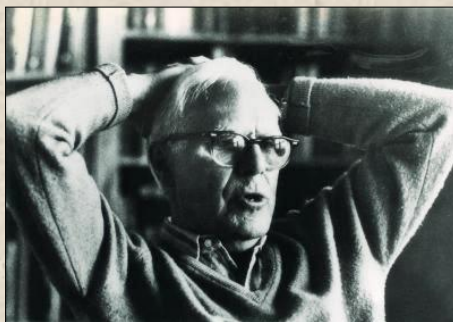
'Misschien bestaat zo'n gewaarwording wel, maar heeft die in het verleden niet steeds geleid tot obscurantisme en bijgeloof?'

Een dergelijke verklaring werpt weinig licht op het mystieke beleven op zich.

Omgekeerd zullen de gelovers (een etiket gegeven door de skeptici) niet begrijpen waarom hun tegenstanders zich zo obstinaat verzetten tegen iets wat voor hen zo voor de hand ligt. Waarom zien en ervaren die niet wat ZIJ zien en ervaren? Vanuit hun positie zijn de rationalisten bekrompen, lopen ze met oogkleppen rond, is hun standpunt het resultaat van een hardnekkige fysicistische wereldbeschouwing, hen ingelepeld tijdens hun universitaire opleiding.

PSEUDOWETENSCHAP

Ik laat hier enkele nootire antigelovers of antimystici de revue passeren.

Martin Gardner schreef het schamp-schrift *Fads & Fallacies in the Name of Science* (1952), een boek dat in het bijzonder de pseudowetenschappers tegen de oren sloeg. Gardner toont zich vaak met recht verontwaardigd, helaas gooit hij het kind met het badwater weg.

Overigens bleek de onlangs overleden Gardner, een pijler van de skeptische gedachte, ook een overtuigd christen te zijn! Hoe hij dan zijn geloof in een persoonlijke God en in de doeltreffendheid van het gebed plaatste, is niet geweten.

In de Verenigde Staten zijn er de mensen van de *Skeptical Inquirer*, een tijdschrift dat tot doel heeft het moderne mysticisme te ontcrachten. De podiumgoochelaar James Randi, één van de medewerkers (kennelijk een bewonderaar van de beroemde illusionist en pseudomedium-klisser Houdini) looft een beloning uit van een miljoen dollar aan wie hem een authentiek paranormaal fenomeen kan tonen.

Volgens de laatste berichten heeft er nog altijd geen kandidaat het nochtans aanlokkelijk bedrag opgeëist (lees hierover het verhelderend artikel van de Amerikaanse parapsycholoog George P. Hansen op <http://www.tricksterbook.com/ArticlesOnline/CSICOPoverview.htm>).

In Vlaanderen liet professor ethiek Etienne Vermeersch van de Universiteit van Gent zich aan het grote publiek kennen als een hardnekkige scepticus sinds zijn medewerking aan de door de toenmalige BRT uitgezonden reeks *Vreemde Krachten* (in de jaren tachtig van de vorige eeuw).

Vreemde Krachten legde uit wat er in de hoofden van onderontwikkelde en kritiekloze stumpers zoal aan wonderbaarlijks rondspookt. Gelukkig werd de uitzending telkens afgerond met de 'verschijning' van scepticus Vermeersch, die de eventueel in de war gebrachte kijkers geruststelde met de verzekering dat hij niets dan *fake* had gezien en bijgelovige kolder had gehoord.

AVONDROOD DER MAGIËRS

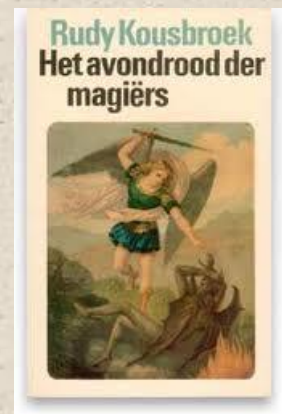
In 1970 verscheen het skeptische pamflet *Het avondrood der magiërs* van de Nederlandse publicist en auteur Rudy Kousbroek. De titel verwees ironisch naar de toenmalige Bijbel van een min of meer irrationele stroming: de bestseller *Le matin des Magiciens* (1960) van Louis Pauwels en Jacques Bergier, beiden toen kopstukken van de Franse intelligentsia. In *Le matin* had het tegendraadse tweetal het metafysisch gerichte, maar in de dagelijkse realiteit gewortelde *Fantastisch Realisme* geïntroduceerd.

Rudy Kousbroek toonde zich in *Het avondrood der magiërs* als het schoolvoorbeeld van de belijdende atheïst. Zijn heil zoekt en vindt hij in de exacte wetenschap. Hooghartig kijkt de auteur neer op wat hij 'de regressieve wereldbeschouwing' van de nieuwe mystici noemt (de hedendaagse New Age is een wat minder gezagsondermijnende versie van de toenmalige nieuwe mystiek).

Aan het slot van *Het avondrood der magiërs* formuleert Kousbroek zijn essentieel bezwaar tegen dit nieuwe mysticisme (van o.a. de *hippies*):

'Het onbegrijpelijke staat de meeste mensen oneindig veel nader dan het abstracte. Wat is daar mis mee? Hetzelfde wat er mis is aan een huis met horreurs aan de muren, aan een auto met een jaknikkende hond voor het achterraampje. Hetzelfde als wat er met de hele mystieke manier van denken mis is: het is een barbarisme.'

Nog een typevoorbeeld van een antigelover is Michel Kozec, die in *De kitsch van het Holisme* (1986) van

leer trok tegen de wetenschappelijk geschoolde ijverars voor de kijk op het universum als een organisch geheel, de zogenaamde Holisten. Alleen al de titel van Korzecs boek verraadt dat zijn bezwaren tegen een dergelijk wereldbeeld uit dezelfde boetiek komen als die van Rudy Kousbroek.

Even terzijde. Mystici van alle tijden en plaatsen hebben in hun transcendente vlucht unaniem de fundamentele eenheid van het universum en de onlosmakelijke verbondenheid van het 'Ik' met dat universum ervaren (het ogenschijnlijke begrijpen ruimt hier het veld voor een beléven). Gelovers zien intuïtief in dat onze wereld niet met ons verstand te BEGRIJPEN is. De meeste rationalisten ervaren het dat ze door verschijnselen op een logisch-mathematische wijze met elkaar te correleren, met hun verstand iets van de wereld hebben BEGREPEN.

Overigens debateren wetenschapsfilosofen vandaag nog steeds over de vraag in hoeverre de logisch-mathematische beschrijving van fenomenale verschijnselen werkelijk overeenkomt met de aard van die verschijnselen *an sich*. De laatste inzichten in subatomaire structuren schijnen deze vraag nog te verscherpen.

Wat opvalt bij skeptici als Gardner, Kousbroek, Korzec en Vermeersch is niet alleen de constante in de motieven van hun bezwaren tegen het mystieke denken. Hun woordgebruik en instelling (een soort hooghartige houding, de aandrift om de gelover te ridiculiseren en het vermeende eigen, 'slimme' oordeel als vanzelfsprekend te beschouwen) is eveneens uitermate stereotiep. Ondanks hun geproclameerde bereidheid tot openstaan voor alle mogelijkheden, is het van meet af aan duidelijk dat ze er niet aan denken hun standpunt te herzien (Kousbroek: *'Ik moet er niets van hebben'*).

Maar het spreekt vanzelf dat ook gelovers in hetzelfde bedje ziek zijn. Ook zij halen standaard afweergeschut boven en tonen dan een kenmerkende attitude (eerder van verontwaardiging dan van spot).

Het komt erop neer dat de antagonisten koppig vasthouden aan hun stellingname en dat BEIDEN dit finaal doen met een gevoelsmatige verbetering. Omdat de uitspraken die de verschillende individuen binnen hun kamp doen en de mentaliteit die ze hierbij etaleren voorspelbaar zijn, zijn die dus eigenlijk verwisselbaar binnen het kamp. Waarbij de vraag opkomt: waar blijft dan de hier zo vaak geclaimde 'eigen mening'?

De Holisten, in het kielzog van grijzende universairen als Fritjof Capra (*Het Tao van Fysica*), Gary Zukaf (*De Dansende Woe-Li Meesters*), Paul Davies (*God in de nieuwe natuurkunde*), enzovoort, hebben de op rationele basis gestoelde bevindingen van de elementaire fysica willen correleren met zekere oosterse ervaringen uit de niet-rationele hoek. De vaak met de Newtoniaanse fysica in conflict tredende kwantummechanica heeft zelfs het ontstaan gegeven aan de bij de New Age-adepten populaire 'kwantummystiek'. Ondoorgroendelijke subatomaire strapatsen worden hier in verband gebracht met paranormale fenomenen op macroniveau.

Hebben wij hier te maken met twee standpunten die zich vanuit twee verschillende niveaus van het menselijke kenvermogen manifesteren? De doorwinterde rationalist blijft de gelover als een kritiekloos schaap afschilderen en de laatste heeft geen goed woord over voor de oeverloze bekrompenheid van de eerste.

Kortom voor de mystiek gerichte mens is een organisch universum vol magische correlaties en begeisterende betekenis even vanzelfsprekend als ze voor de reductionistische rationalist – *'het is niet meer dan dat'* – absurd en infantiel is.

TWEEKAMP

Is het eigenlijk niet merkwaardig dat er zoiets bestaat als twee radicaal verschillende benaderingen van de wereld binnen de menselijke soort, die toch geacht wordt uit dezelfde loot te zijn geëvolueerd? Wat is hier aan de hand? Is er inderdaad één groep die een efficiëntere methode heeft om tot een klaarder inzicht te komen in het wezen van de realiteit? Waarom blijven de twee zo hardnekkig bij hun positie (heeft er wel één van beide de wijsheid in pacht)? Waarom lijkt voor beide groepen de eigen zienswijze zo vanzelfsprekend en de andere zo bespottelijk?

Waarom manifesteren zich bovendien aan de ene groep fenomenale verschijnselen die voor de andere onbestaande en onaanvaardbaar zijn?

Magisch en mystiek denken gaan terug tot de Paleolithische oudheid, getuige de artefacten, grafvondsten en grotschilderingen die naar een irrationeel wereldbeeld refereren. Voor de rationalisten heeft de mens zich in zijn interpretatie van de wereld tot voor enkele eeuwen grotendeels laten leiden door naïeve transcendente en religieuze concepten. Hoewel in klassieke tijden en-

kelen al blijkt hebben gegeven van beredeneerd denken, is de wereldomvattende doorbraak van 'het gezond verstand' er pas gekomen dankzij de zogenaamde 'wetenschappelijke revolutie' uit de 17de, 18de eeuw.

De nieuwe mystici stellen de opkomst van het rationalisme er verantwoordelijk voor dat de intuïtieve band tussen mens en natuur grotendeels verbroken werd. In archaïsche tijden is er een universele wijsheid geweest, verzekeren sommigen, maar die traditionele kennis is in de loop der eeuwen verloren gegaan door de geleidelijke infiltratie van het reductionistisch denken. De rationalisten hebben overal etiketten op gekleefd, de natuur willen vangen in causale wetten. Met als gevolg dat ze door de ogenschijnlijke veelheid van de verschijnselen haar organische eenheid niet meer onderkennen, laat staan er nog voeling mee hebben.

Dat onberedeneerd en geestdriftig contact met de natuur ironiseren de rationalisten samen met Rudy Kousbroek dan weer als *'de natuurkunde van het lekkere gevoel in het maagarmkanaal'*. De extatische emoties die bepaalde natuurverschijnselen, concepten of opvattingen bij de nieuwe mystici opwekken, interpreteren zij als een verstoring van biochemische processen in de hersenen, zonder existentiële waarde.

HORMONEN

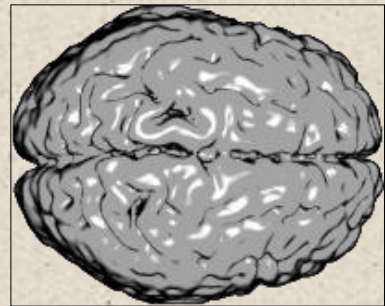
Nu is het mogelijk, en zelfs waarschijnlijk, dat mystieke gevoelens/aspiraties zich concreet laten ervaren via processen in het brein (meer

bepaald de afscheiding van neurohormonen door de hypothalamus, een onderdeel van het oeroud limbisch systeem, dat zowel de emoties als het eten en drinken regelt). Maar hetzelfde kan gezegd worden van beredeneerd denken, dat ongetwijfeld zijn *satisfactieterrein* vindt in de later geëvolueerde frontale lobben of bepaalde delen van de hersenschors.

Is er een verband enerzijds tussen de 'primitieve' hypothalamus (of de hypofyse, die voor haar werking hiervan afhankelijk is) en het magisch-archaische denken, en anderzijds tussen de evolutionair recente plooien in de hersenschors en het logisch denken? Een vraag die vandaag niet meer pal negatief kan beantwoord worden.

Het is mogelijk dat de wijze waarop rationalisten en gelovers de wereld ondergaan, samenhangt met onderscheiden delen in de hersenen die hierbij in actie treden.

Het onderzoek van de Amerikaanse neurobioloog Roger Sperry in de jaren vijftig van de vorige eeuw lijkt dit te bevestigen. Sperry ontdekte dat de ietwat asymmetrische linker- en rechterhersehemisfeer, verbonden door de zogenaamde hersenbalk, verschillende cognitieve taken uitvoeren in verband met de perceptie van de buitenwereld (hemisferische specialisatie). Die onderscheiden taken laten zich nog het best omschrijven als analyserend en synthetiserend, hoewel hier vaak gewaarschuwd wordt voor al te absolute verschillen.

Opmerkelijk is dat de twee hersenhelften, door een chirurgische ingreep gescheiden (*split brain*), onafhankelijk van elkaar de wereld op twee verschillende manieren aanschouwen en hun beslissingen aan die verschillende benaderingen aanpassen.

Staat de hypothalamus, die de primitieve emoties regelt, eerder in verbinding met de dominante eigenschappen van de rechterhersehelft (ritmes, kleuren, vormen, aandacht, verbeelding, dromen, fantasie) dan met die van de linkerhelft (taal, getal, analyse, denken, beredeneren, logica)?

Wetenschappelijk bestaat er allesbehalve zekerheid over deze materie; *toutes les hypothèses sont permises*.

Mij zou het niet verbazen dat de verbetering waarmee groepen hun onderscheiden wereldbeelden verdedigen iets te maken heeft met zogeheten *neurale plasticiteit* en *neurogenese*. De neuronale verbindingen zouden, ook in volwassen hersenen, afgestemde reorganisatie/versterkingen ondergaan als gevolg van aanleren, ondervinding of gewoontevorming; mogelijk genereert dit cerebraal proces een aangepaste mentale instelling bij wie geruime tijd in dezelfde levensbeschouwelijke kringen vertoeft...

TAALSPEL

Een interessant licht op het probleem werpt de Nederlandse filosoof J.J. Oosten. In zijn monografie *Magie en Rede* vertrekt Oosten van de late 'taalspeltheorie' van de Oostenrijkse filosoof Ludwig Wittgenstein.

Onderscheiden sociale en wereldbeschouwelijke gemeenschappen hanteren verschillende taalspelen, elk met hun eigen regels en wetten. Als ieder taalspel de impliciete regels respecteert, is er zinvolle communicatie binnen dat taalspel mogelijk. Elk lid van de gemeenschap kan ook via het gebruikte

taalspel orde en zin in zijn leven en in de wereld om hem heen brengen, voor zover hij kan instemmen met de regels ervan. Want taalspelen zijn in feite onderscheiden wereldinterpretaties die elk trachten orde te brengen in de ogenschijnlijke chaos van de wereld en het leven.

Zo hebben de diverse religies, maar ook de verschillende kunstrichtingen elk een eigen taalspel. Dit soort taalspelen is zeer subjectief, want de statements ervan zijn vaak alleen op een subjectieve manier te ervaren. Ze zijn te nemen of te laten, naargelang de 'feeling' van ieder individu.

Het ligt voor de hand dat geen enkel taalspel op deze wijze effectief naar een corresponderende absolute werkelijkheid verwijst. De waarde van ieder taalspel ligt in het feit dat het zin en orde in het leven van de hanteerder ervan geeft.

Het *hypostaseren* (verabsoluteren) nu van een taalspel geschiedt wanneer een groep HAAR taalspel claimt als effectief corresponderend met de werkelijkheid, met uitsluiting van alle andere.

Er is echter ook het wetenschappelijke taalspel, waarin onder andere de regel geldt dat iedere uitspraak 'intersubjectief' moet kunnen getoetst worden. Maar ook het wetenschappelijke taalspel kan onmogelijk naar een overeenkomstige absolute wereld verwijzen (het wetenschappelijke wereldbeeld is immers continu onderhevig aan verandering); het blijft louter een praktische methode om met de fenomenale verschijnselen om te gaan. Hoewel dus zeer succesvol gebleken om een relationele samenhang in de wereld te brengen, kan niemand zeggen of deze redelijke samenhang eveneens geldt voor de wereld op zich.

En ook het wetenschappelijke taalspel kan gehypostaseerd worden. Volgens J.J. Oosten is dat nu precies wat skeptici en scientisten doen. Met name als zij de wetenschappelijke METHODE op een magische wijze correleren met de finale structuur van de werkelijkheid.

IJLE SYSTEEMBOUWERS

Ongetwijfeld stoelt de radicale afwijzing van het niet-rationele denken door de meeste rationalisten grotendeels op de velerlei afwijkende systemen, levensbeschouwingen, godsdiensten, vermeende paranormaal begaafden, sekteleiders, enzovoort, die zich vaak aan de intuïtief gerichte mens aandienen als lucratieve kapstok om er hun soms meer verwarring dan heil brengende mystieke gevoelens aan op te hangen.

Het blijft echter de zaak de primaire mystieke gevoelens te onderscheiden van de beunhazerij van gewetenloze ijle systeembouwers. Zij zoeken slechts de door miljoenen ervaren sacraliteit door hun eigen kanalen te laten vloeien om er hun bankrekening mee aan te vetten of er hun machtswellust mee te bevredigen.

Het dient gezegd: gelovers geven maar al te vaak blijk van verregaande naïviteit; hun gebrek aan beredeneerd denken zal hen meer dan eens in een open val doen trappen.

Maar de rationalisten, zijn ook zij niet vaak het slachtoffer geweest van hun gezond verstand als het ging om een interpretatie van de wereld? Meerdere wetenschappelijke theorieën, door het gezond verstand ontworpen, aan de ervaring getoetst en deugdelijk gebleken, vielen na het ontwerpen van nieuwe theorieën als kaartenhuisjes in elkaar.

Het geeft hoe dan ook te denken dat volgens de Vlaamse filosoof Diderik Batens wetenschappelijke vooruitgang niet altijd per se iets met waarheid te maken heeft. Volgens Batens gaat 'het probleemoplossend vermogen van de mens er almaar op vooruit. Maar dat is nog iets anders dan zeggen dat steeds grotere delen van onze theorieën echt *waar* zijn'.

Zoals al is gebleken, kunnen ook verkeerde wetenschappelijke theorieën of modellen doelmatig zijn en zelfs tot exacte voorspellingen leiden...

Het logisch-mathematisch denken werkt(e) dus voor technische en medische vooruitgang wel heel effectief, maar wat betreft het duiden van transcendente ervaringen en het verwerven van *peis*, *vree* en *sereniteit* op dit ondermaanse heeft het zijn tekorten ruim aangetoond.

Een *en-en* kijk op de kwestie zou wat dat betreft vruchtbaarder kunnen zijn dan een obstinate *of-of* kijk. Wat voor (ogenschijnlijke) paradoxen die eerste ook met zich meebrengt.

De inherente dubbelzinnigheid van de realiteit in het algemeen kan geïllustreerd worden aan de hand van de ontregelende speelfilm *Vertigo* van Alfred Hitchcock. James Stewart speelt de emotioneel gebroken man die op een dag zijn overleden geliefde meent te herkennen in een toevallige voorbijgangster. Het komt tot een kennismaking en zelfs tot een nieuwe relatie. Gaandeweg echter gaat een geobsedeerde Stewart de willige *lookalike* er toe overhalen zich te kleden en te gedragen als de diepbetreurde afluivige... Geen twijfel mogelijk dat het in deze rolprent gaat om de meedogenloze demystificatie van wat *geslachtelijke liefde* wordt genoemd, een terugbrengen van het hooggeprezen sentiment tot een mechanisch, misleidend en zelfmisleidend proces.

Welnu, niet de inleidende hocus pocus in *Vertigo*, maar precies de systematische, messcherpe dissectie van het pijnlijk begoochelend gevoelsraderwerk wekt desoriënterende, diepmenselijke compassie en ontroering op. En bovendien transpersoonlijke *awe* van een ongekende intensiteit...

Ethische en ongecorrumpeerde wetenschap kan een toe te juichen menselijk avontuur zijn. Maar ook de lucide wetenschapper beseft dat rationeel denken alleen de mens nooit zal kunnen verzoenen met zijn 'zijn in de wereld'. En wellicht is de groeiende nadruk op kwantificeerbaarheid en de toenemende technocratisering van de samenleving zelfs aansprakelijk voor de existentiële leegte en vervreemding die steeds meer om zich heen grijpen.

De ervaring leert dat exclusieve rationaliteit de mens in wezen onbevredigd laat en amper tegemoetkomt aan de ontologische vragen die er bij hem fundamenteel ingebakken zitten. Haast niemand ontkomt eraan: wanneer een confronterende crisis (existentieel, sociaal, mentaal of fysiek) de mens rauw uit zijn dagelijkse routine rukt, wellen de diepgewortelde metafysische en numineuze verzuchtingen en aandriften spontaan en onstuitbaar weer op.

⊗⊗⊗

Referenties:

H. Groot, *Newton*. Kruseman, Den Haag, 1964.

Paul Feyerabend, *In strijd met de Methode*. Boom, Meppel, 1977.

Morton Hunt, *Het Innerlijk Universum*. Contact, Amsterdam, 1986.

M. Gardner, *Is dat nog wel wetenschap?* Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 1967.

Rudy Kousbroek, *Het avondrood der Magiërs*. Meulenhoff, 1970.

Louis Pauwels en Jacques Bergier, *Le matin des Magiciens*. Gallimard, 1960.

Michel Korzek, *De kitsch van het Holisme*. Veen, Utrecht/Antwerpen, 1986.

Arthur Koestler, *De Wortels van het Toeval*. Lemniscaat, Rotterdam, 1973.

Fritjov Capra, *De Tao van Fysica*. Bert Bakker, Amsterdam, 1982.

Gary Zukaf, *De dansende Woe-Li Meesters*. Bert Bakker, Amsterdam, 1979.

P. Davies, *God in de nieuwe natuurkunde*. Veen, Utrecht/Antwerpen, 1984.

J.J. Oosten, *Magie en Rede*. Van Gorcum, Assen, 1983.

***Denken als ambacht: interview met Diderik Batens*. Knack, 31 aug. 2011.**

<http://en.wikipedia.org/wiki/Neuroplasticity>